

Horváth Ágnes *Megemlékezés a zsidómentő* *Fekete (Nagy) Béláról*

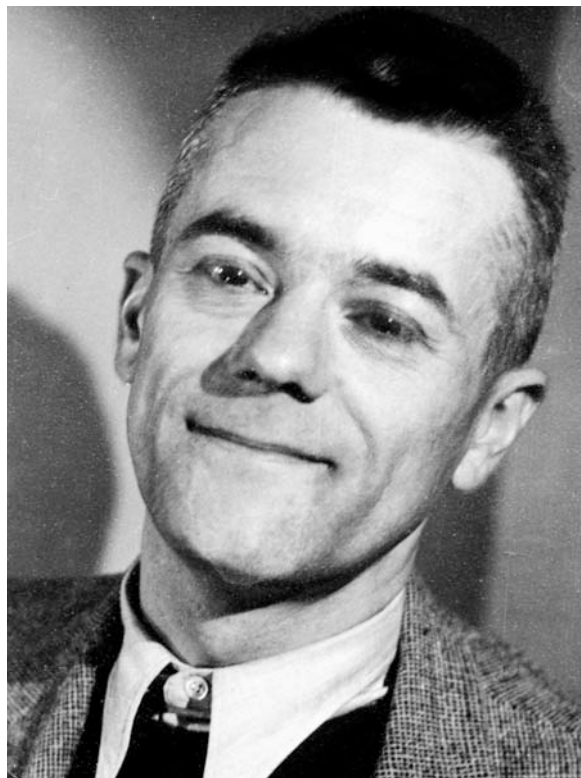
Fekete Béla (és Barta Éva) életében az első hős. Hős a szó egészen konkrét, egészen köznapin, egészen egyszerű és emberi nagyság értelmében. Egy ember (két ember), aki áldozatot hoz embertársaiért. Mindezt úgy, hogy maga is (élet)veszélyben van: katonaszökevény zsidó feleséggel.

Minden a cserépkályhánál kezdődött. Mindig ott ültünk. Csak később tevődtek át a családi beszélgetések a konyhai vasárnapi asztal, majd pedig a szülők szobájába, a 60-as évek tipikus (szocialista) dohányzóasztala köré. Más témákkal, más hangulatban.

Nekem nagy-nagy szerencsém volt, mint ez lassacskán, más holokauszt-gyerek élményeiből világos lett a számomra.

Mikor iskolába mentem, én már tudtam, hogy zsidó vagyok. **Tudtam**, és nem **megtudtam!** Ráadásul a zsidóságomra büszke is voltam. Amikor első elemistaként barátkozni kezdtem Szabó Magdival – aki apja halála után átvette a Gozsdu-udvarbeli vésnökműhelyt, majd, ismert okoknál fogva, elköltözött a Wesselényi utcába, ahol jelenleg is működik! –, azt mondtam neki, hogy az apám nem párttag, és hogy zsidó vagyok. Ő másnap jött a válasszal: ad egy, ők maszekok, ad kettő, a háború alatt ők bújtatták Rotschild Klárát, akinek a műhelyében a mamája varrónőként dolgozott.

Ezt a büszkeséget egy kicsit sem kezdte ki, amikor a sárgás, meleget és biztonságot árasztó cserépkályhánál hallottam a szüleimtől, hogy..., szóval hallottam azt, amit így mondunk: Auschwitz. Még ekkor is alsós voltam, és kb. annyit fogtam föl, hogy Auschwitz – zsidó – Hitler. Hogy ez utóbbi pontosan ki volt, azt nem tudtam. De azt igen, hogy összefügg a Mami karján lévő számmal. (Amit kifejezetten szerettem, ahogy az arcának a bőrét. Én akkoriban a karon lévő szám és az arcbőr milyensége szerint szortíroztam (!) a néniket „mami-típusú” anyákra és

Fekete Béla

„nem mami-típusú” anyákra.) Meg az is kiderült, hogy Judittal, a nővéremmel nekünk csak azért egy nagyszülőnk van, mert a Mami szülei Auschwitzban „elpusztultak” – ahogy mifelénk mondták. A másik nagyapánkat 1941-ben agyvérzés vitte el. Ő meghalt, nem elpusztult.

Valamikor – korábban? későbben? – mindenestre hét éves koromban, '56 októberében azt is megtudtuk, hogy mi nem szerettük Rákosit. Megkönnyebbültünk. Jólesett hallani.

A kályha körül pedig folytatódott a mesélés estéék. Hogy milyen sűrűséggel, arra egyáltalán nem emlékszem. Naponta, hetente vagy havonta? Vagy még ritkábban, esetleg éveken át? Az

Barta Éva és Fekete (Nagy) Béla

elbeszélés két forrásból bugyogott elő, mégis egyetlen kör köré épült, valahogy úgy, ahogy a vízbe dobott kavics körül fodrozódik a víz. Mesélt anyám, mesélt apám. És soha nem versengtek. Ez valódi csoda – ahogyan ma visszaemlékszem. Nem versengtek, nem akarták túlszenvedni egymást. Auschwitz és Ukrajna. Koncentrációs tábor és munkaszolgálat. Nálunk, a mi családjunkban: az anya és az apa. A nő és a férfi. Ebben a sorrendben volt valami csendes alázat. Az egyik a rettenet, a másik az embertelenség. A rettenet fölfoghatatlan, túl van rajtunk, embereken. Az embertelen: kifordult emberség, még őrzi kapcsolatát az emberrel.

Mami köré a rettenet meséje szövődött.

Az Auschwitz név mellé később odakerült a Mengelée, azé a Mengelée, aki egyszer megvizsgálta, a kép évekig, évtizedekig kísértett, és kísért ma is! És Birkenaué. Lassanként megtudtam, hogy Auschwitz jelkép, az ördög a részletekben, egész pontosan Birkenauban rejlik. Auschwitz munkatábor, Birkenau megsemmisítő tábor. Van krematórium, vagy nincs. Ennyi. A mese csupa állóképből áll: Appelplatz, barakk, szelektálás, feketekenyér, priccs, krematórium, gázkamra, Sonderkommando, a rikoltozó cigányok, itt hang is van, lengyelek, zsidók... és csak nagyon kevés emberi: bajtársnők, barkochbázás Stefkával – egyikük Jézusra, a másikuk Mózesra gondol –, segítség, pluszadag, kápó. És a szürke, a mindent beborító sár. Mindezt halványan érzékeltette, direktség soha nem volt a szavaiban.

Talán apám szúrta közbe a történetet a fiatal lányról, régi barát szerelméről, akitől elvették vastag szemüvegét. És a lány föladta. Hamar meghalt. Ebben a „föladta”-ban minden benne

volt. Nekem azóta ez az egyik legsűrűbben tagolt magyar ige.

Apám szájából – a 27 hónap munkaszolgálat dacára – valami férfias bizalom és bizakodás jött! A pusztító hideg és éhezés, a sok-sok halál ellenére emberi történeteket hallottunk, amelyekben a jó győzött a gonosz fölött, és ahol a jó nem föltétlenül és nem mindig a zsidó munkaszolgálatos volt, hanem például egy emberséges keret vagy muszos százados. Meg is hívták a bajtársi találkozókra. Vagy az a keret-százados, aki „kiköttette” apámat valami vétségért, majd dörmögve lehordta, mondván: „Volna szíves mán kivenni a kezét abbú a kötélből? Mit tehetetlenkedik itt maga?” Vagy a jogos bosszú kegyetlen és a miénktől tökéletesen idegen világot föltáró történetei a „finekről” (fin = von Minkács). Amikor megtiltották a munkaszolgálatosoknak a cigarettát, a motozást végző katonák kezét a zsebükbe rejtett borotva összeszabdalta. Nem is volt több motozás. Ezek a történetek olyan emberekről szóltak, akiket nem fosztottak meg teljesen a szabadságuktól, akikben maradt valami a szabadság levegősségéből. Akárha nem zsidó háborús történeteket hallanánk! Még egy – nem az Auschwitz-album-fajtából való! – fénykép is előkerült, amelyen jóképű fiatalok mosolyognak ránk, apánk az első sorban.

(Kicsi gyerekként még arra is gondoltam, hogy Mami „csak” kilenc hónapot „töltött” a táborban, Api szegény huszonhetet muszosként.)

Apánk az immár harmadik muszos behívójára nem kívánt bevonulni. Tudta, hogy a századát már Németországba, vagy legalábbis arrafele hajtják. Valahogy és valahol élni kellett.

Barta Éva

Eljutott hozzá a hír, hogy régi barátja, a keramikus és építész Fekete Béla, akit még Szentendréről ismert – amikor (szocialista) „diákként” kijártak oda – hamis papírok gyártásával foglalkozik. A nyilasfészek Radetzky-laktanya tövében lévő kerámiaműhelyükben rendezték be „okmányüzemüket”. Apám elment oda.

Horváth Lászlóból – az illegalitás íratlan szabályát követve, miszerint az eredeti és a fölvetett név monogramja jó, ha megegyezik, a „kereszt-név” pedig megmarad – Hajek László lett. Apám mosolyogva mesélte nekünk, hogy a Hajek az egy jó nyilasnév – így egybe – és az ő kis Hitler-bajuszával teljes biztonságban érezhette magát. Ma már kideríthetetlen, hogy Fekete Béla keze volt-e a dologban, vagy a pusztán véletlené, mindenestre Hajek László egy papírhulladék-üzemben kapott munkát. Selejtes lakásbejelentőket, a személyi igazolványhoz szükséges formanyomtatványokat stb. szállított talicskán vagy kiskocsin a nyomdából a hulladékfeldolgozó üzembe. Ami selejt a hivatalos szerveknek, nem föltétlenül az egy hamis papír előállítására szakosodott kerámiaműhelynek. Ezért aztán apánk tett olykor kitérőket a Radetzky-laktanya tőszomszédságába. Így segítette a hamis papírokkal élő zsidó muszos szökevény a zsidó feleséggel dolgozó nem zsidó katonaszökevényt!

Amikor sógora, Bíró Gábor megérkezett Ukrajnából és az volt a terve, hogy Vácott jelentkezik a kieg. parancsnokságon, apám – olyan halkán és visszafogottan, amibe ma beleborzadunk, hiszen a felelősség óriási, mint mindig, mikor a Gondviselés szerepét vállalja az ember! – azt tanácsolta sógorának-barátjának, hogy talán inkább Fekete Béláékat keresné föl. Bíró Gábor hallgatott rá, elment hozzájuk, majd egy nap

A szerző édesanyja és nagyszülei 1940-ben Újpesten

A mesék idején (a két Hahn lány családja, bal oldalon a Horvát család). 1959

gondolkodás után döntött: illegalitásba vonul (angyallá változik, ahogyan ezt akkoriban mondták).

Fekete Béláék a gazdagoktól elfogadott pénzből segítették a rászorulókat. Az illegalitás ugyanis munkalehetőséget jelentett, de munkát nem föltétlenül.

A kerámiaműhely mint helyszín nem véletlen. Ahogy apám mesélte, a kemence mindig égett. Bármikor jöhet egy füles... Az égő kemencébe a legelszántabb nyilas sem nyúl bele. És az agyag...

Fekete Béláék kapcsolatban álltak más zsidómentőkkel is, például egy egyenruha-gyárossal. Így szerveződött az az akció, amikor nyilas egyenruhába bújtatott – zsidó? nem zsidó? „igazak” teherautóból (!) kiszállva berontottak egy csillagos házba, kiparancsoltak tíz-húsz zsidót, akiket, mondták, „munkára” visznek.

Decemberben a hálózat néhány tagja lebukott. Fekete Béláék, mielőtt leköltöztek volna a már orosz kézben lévő Székesfehérvárra, fölszámolták a titkos-legális műhelyüket. „A pecséteket agyagba gyúrták és szobrot formáztak belőle” – emlékezik Bíró Klári férje elbeszélésére.

Fekete Bélának, akivel a hatvanas-hetvenes évek mégiscsak pezsgő kulturális éveiben egy-egy kiállításmegnyitó alkalmával találkoztam, például a Kállai Ernő (Ubul) művészettörténész, de inkább művészetszervező és elméleti író emlékére rendezett esten, nem szóltam erről az én feneketlen nagy tiszteletemről. Nem volt téma. Úgyis tudtuk. Tudtuk, amit tudunk. Vagy a távolság hiányzott hozzá? Még éltek a szüleim, az ő dolguk, gondoltam. Azután meg már nem tehettem. Meghaltak.

Ez az írás szolgáljon Fekete Béla hommage-ául.